

Két reformkori pedagógiai tankönyv. Az esztergomi érseki tanítóképző, vagy korabeli elnevezése szerint „mesterképző”, 1842. november 3-án kezdte meg működését.¹ Az intézetet Kopácsy József hercegprímás alapította, igazgatóvá Jaros Vince kanonokot nevezték ki. Három tanár oktatta a növendékeket, Majer István és Rendek József paptanárok, valamint Éliás Márton világi zenemester. A képzés eleinte egy tíz hónapos tanfolyamból állt, majd 1845 novemberétől kezdve két évre emelkedett az oktatás időtartama. Az intézménybe kétféle előképzettséggel lehetett bejutni. Azok a tanulók, akik elvégezték az ún. „kisgimnázium” három osztályát azonnal felvételt nyertek, azok azonban, akik csak elemi népiskolai végzettséget igazoló bizonyítvánnyal rendelkeztek, csak úgy kezdhették meg tanulmányaikat az esztergomi mesterképzőben ha 3–4 évi falusi tanítói gyakorlattal rendelkeztek. A beiratkozott tanulók életkora különbözött. Általában 16 és 28 év között mozgott, de az egykori anyakönyvek megemlékeznek egy 32 éves tanítójelöltől is. A növendékek többsége Esztergom megyei volt, de jöttek Nógrád, Hont és Nyitra megyéből, sőt néhányan Pozsony és Bars megyéből is. Legtöbbjük szegény sorból származott, a szülők között sok iparost és földművest találunk. A diákok segélyezéséről az érsek és a káptalan gondoskodott.

A tanítóképzőben sokféle tárgyat tanítottak. Hit- és erkölcsant, nyelvtant, egészségtant, szám- tant és mértant, történelmet, földrajzot, természettant, gazdaságtant, éneket, orgonálást, rajzot, testnevelést, és nem utolsó sorban pedagógiát, ezen belül nevelés- és oktatástant, valamint módszertant. A pedagógiai tárgyak oktatásának alapvető jelentősége volt. Egyetlen tanító sem léphetett ebben az időben már a katedrára pedagógiai ismeretek nélkül. Kifejezetten a katolikus tanítóképzés céljait szolgáló korszerű pedagógiai tankönyvek azonban ekkor még nem álltak rendelkezésre. Ezért az esztergomi érseki tanítóképző két tanára, Majer István és Rendek József, nem elégedtek meg a veszprémi mesterképzőben használt rövid pedagógiai összefoglalás által tartalmazott ismeretek oktatásával. Ezért igényes és új tudományos eredményeket is tartalmazó pedagógiai jegyzeteket állítottak össze. Ennek alapján tanítottak, és nem sokkal később tankönyv formájában is publikálták azokat.

1844-ben jelent meg Budán Majer István „*Népneveléstan*”² című műve, amely az intézetben tartott előadásai alapján íródott, majd ezt követte Rendek József munkája 1845-ben a „*Tanmódszer városi, s falusi elemi iskola-tanítók és mesterképző intézetek használatára*”³ címmel. Mindkét mű elsősorban a tanítóképzés céljait szolgálta, az első hazai pedagógiai tankönyvek között tartjuk számon őket. Azonban mindkét könyv anyaga túlmutat a pusztán tankönyvi célokon. A reformkor eszméi hatják át ezeket a műveket. A szerzők célja az volt, hogy a korszerű műveltséggel ellátott tanítók ne csak az iskolásgyermeknek hanem a környezetükben élő felnőtt lakosság műveltségi színjét is emeljék.

¹ Az esztergomi tanítóképző történetéről: OKÁNYIK Lajos: *Az esztergomi tanítóképző története*. Esztergom, 1896.; KOVÁTS Kálmán: *Az esztergomi tanítóképző múltja és jelen állapota*. Esztergom, 1896.; BARTAL Alajos: *Az esztergomi érseki róm. kath. líceum és tanítóképző intézet története*. Esztergom, 1942.; GÁBRIS József: *A nevelőképzés évtizedei Esztergomban*. Esztergom, 1984.; MÜLLERNÉ Seres Ágota: *A Vitéz János Tanítóképző Főiskola története 1842–1992*. Esztergom, 1993. Majer Istvánról: DOMBRÁDY Lórándné: *Reformkori „Népneveléstan” magyarul és szlovákul*. In: *Tanulmányok a magyar nevelésügy XVII–XX. századi történetéből*. (Szerk. MÉSZÁROS István.) Bp. 1980. 141–151.; Rendek József tanári tevékenységéről: *Tanúságtevés Rendek Józsefről a neveléstan Komárom megye tudós művelőjéről*. = Új Forrás 1972. 2. sz. 123–129.

² MAJER István: *Népneveléstan*. Buda, 1844.

³ RENDEK József: *Tanmódszer városi, s falusi elemi iskola-tanítók és mesterképző intézetek használatára*. Pest, 1845.

Majer István, *Népneveléstan* című művének előszavában így fogalmaz:

„A népnevelőknél nem szorgalmazunk rousseau-i nevelést, sem kant-i filozófiát, hanem keresztény műveltséget, hogy e szerint a művelt, erkölcsös, keresztény népnevelő egyszerű, de jó falusi nevelést adhasson együgyű népünknek, mely őket istenfélő, engedelmes, becsületudó, értelmes, szíves, szorgalmas, ügyes honfiakká alakítja.”⁴

A szerző művének megírása előtt tanulmányozta a „legjelesebb nevelési könyveket”, amelyek korábban külföldön és hazánkban megjelentek. Jól ismerte Milde, Demeter, Chimaini német nyelvű munkáit, a hazai szerzők, Szilasy János, Lesnyánszky András, Beke Kristóf, Edvi Illés Pál műveit, hivatkozott a *Tudományos Gyűjteményben* és a *Relgió és Nevelés* című lapokban megjelent pedagógiai tanulmányokra.

Majer István művében pontokba foglalva adta közre a népneveléssel kapcsolatos elméleti ismereteket. Mivel munkáját tankönyvnek szánta, rövidegre, tömörségre, érthetőségre törekedett. A 87 pont kiterjedt a nevelés összes lényeges kérdésére.

Milyen tudomány foglalkozik a nevelés kérdéseivel? Mit kell tanulnia annak, aki neveléssel kíván foglalkozni?

„Azon tudomány pedig, mely az emberképzés elintéztetésére általános elveket oktat, szükséges szabályokat nyújt, neveléstannak (paedagogia theoretica) hívattatik, ezen szabályok alkalmazása pedig nevelés mesterségnek, (paedagogia practica). A mennyire e tudomány a köznép czélszerű képzésére irányoztatik, neve népneveléstan.”⁵

Mit jelent a nevelés? Mi a nevelés célja? – teszi fel a kérdést a szerző.

„Embert nevelni térsen: az emberben lévő tehetségeket bizonyos józan elv és szabályok szerint megóvni, czélszerűen kifejteni és tökéletesíteni, sőt maga tehetetlenségéből oly állapotba átvizetni mellyben körülményeihez képest földi és mennyi boldogsághoz, s embertársainak, jelesen hazájának boldogításához, s így isten országá gyarapításához, azaz rendeltetése czéljához járulhasson.”⁶

Melyek a nevelés feladatai? Milyen feladatokat kell megoldania egy nevelőnek, ha célt akar érni?

„1-ször. Azon tehetségeket, mellyekkel nevendékünk Istentől megajándékozott, tartjuk meg épségükben, azaz mindent távoztassunk el, miátal azok vagy megsértetnének, vagy elgyengülnének. 2-szor. E tehetségeknek természetes kifejlődését segítsük, s azokat a feltett cél felé vezessük 3-szor. Hogyha némely tehetségek gyöngék, vagy megromlottak, a fogyatkozásokat, hibákat telhetőleg helyrehozzuk, megorvosoljuk, megjobbítjuk. 4-szer. Növendékünket önállásra, öntökéletesítésre megtanítjuk, rászoktassuk. A nevelőnek e négy főszabályt mindenkor szem előtt kell tartania és ehhez alkalmazkodnia.”⁷

A nevelés céljainak és feladatainak megoldására többféle eszköz áll a pedagógusok rendelkezésére. Ezek Majer István szerint a következők: a példa, a szoktatás és az oktatás. Helyesen ismeri fel, hogy milyen nagy jelentősége van a személyes példaadásnak az erkölcsös magatartás kialakí-

⁴ MAJER István: *i.m.* 5.

⁵ MAJER István: *i.m.* 16.

⁶ MAJER István: *i.m.* 19.

⁷ MAJER István: *i.m.* 20.

tásában. Ez győzi meg a tanulót arról, hogy amit elvárnak tőle, az lehetséges. A tanítóképzők növendékeinek azért kell szigorú szabályok között élniük, hogy később a nép körében jó példát mutassanak, hiszen a tanító a falu lakosságának egyik vezetője, magánéletének és egyéb tevékenységének is példamutatónak kell lennie.

Majer István a szoktatást a fegyvelmezéssel azonosítja. Azt vallja, hogy a szoktatást korán kell kezdeni már akkor, amikor a gyermek még nem cselekszik tudatosan. Hangsúlyozza, hogy a helyes életrend, a pontos napirend kialakítása mennyire fontos nevelői feladat.

A szerző ma is érvényes elveket vall az oktatás és nevelés viszonyának kérdéséről. Szerinte az oktatás nem más, mint a nevelés eszköze. Általa válik tudatossá mind a példák követése, mind pedig a szokások elsajátítása. Csak az oktatás során bontakoznak ki azok a szellemi erők, melyek lehetővé teszik az erkölcsös viselkedés megvalósulását. Ez az okfejtés igen figyelemre méltó az 1840-es évek hazai viszonyai között.

Majer István bő teret szentel könyvében a nevelés két alapvető területének, a testi és szellemi nevelés kérdéseinek.

A testi neveléssel kapcsolatban a szerző igen korszerű elveket vall. Hangoztatja, hogy az anyának már a terhesség alatt vigyáznia kell születendő gyermeke testi fejlődésére, tehát tartózkodnia kell a megerőltető munkától, túlzott étel- és italfogyasztástól, sokat kell mozognia pihennie. Már a csecsemőt is rendszerességre kell nevelnie. Ügyelni kell napirendjére, táplálkozására, testmozgására, és ezeket folytatni kell a gyermekkor egész időszaka alatt. A testi nevelésnek négy feladata van. Gondoskodni kell a gyermek normális fejlődéséről, edzeni kell őt, el kell háritani a testi fejlődést akadályozó tényezőket, meg kell őrizni testi épségüket. A tanító feladatai közé sorolja az egészségnevelés és az egészségügyi felvilágosítás ügyét. Felhívja a figyelmet arra, hogy a tanító rendszeresen, naponta többször szellőztesse a tantermet, tájékoztassa a tanulókat a naponkénti fürdés, a tiszta fehérnemű, a szabad levegőn való mozgás fontosságáról, egészségmegőrző hatásáról. Nagyon érdekes, hogy Majer külön kitér a himlőoltás fontosságára leendő tanítóknak szóló könyvében. A himlőoltás akkoriban még egészen új dolog volt, és a szerző alapvető szerepet szánt a falu tanítójának az oltással kapcsolatos propagandában. A test erőt testgyakorlattal lehet fokozni. A szerző ajánlja a rendszeres gyaloglást, a futást, az ugrást, a mászást, a dobást, sőt az úszást is, amelyet szerinte minden falusi gyereknek már iskolás kora előtt meg kellett tanulnia. Majer erőteljes hangon emel szót a kuruzslók ellen. „Egy járvány, nyavalya sem öl meg annyi embert, mint a kuruzslás. Az istenért népnevelők, ne kíméljük a fáradságunkat ezen szörnyű zsarnokok kiirtásában.” A szerző részletesen szól a betegségekről, megismerteti a leendő tanítókat több mint nyolcvan betegség tüneteivel, hasznos tanácsokat ad kezelésükre vonatkozóan. Azt javasolja, hogy minden tanító birtokában legyen egy kis kézigyógyisertár, amely a legalapvetőbb gyógyszereket tartalmazza, és ennek segítségével próbáljanak a falu népének gyógyításában részt venni. Az is igen érdekes és egyáltalán nem megszokott, hogy Majer külön felhívja a figyelmet a testi fogyatékos gyermekekre, akik nézete szerint együtt képezhetők egészséges társaikkal.

A nevelés másik nagy területe az értelmi nevelés, Majer István szóhasználatá szerint „szellemi” nevelés. A szellemi erők forrásai az értelem, az érzelem és az akarat:

„A lélek több tehetséggel alkottatott. A léleknek ugyanis három fő tehetsége van, 1-ső az elme, azaz ismerő tehetség, mellyel a való igazat belátni tudni, 2-dik a szív, azaz érző tehetség, mellyel a való szépet becsülni és a rútat utálni, 3-dik az akarat, azaz vágyó tehetség, mellyel a való jó t öhajítani és végre hajítani, a rosszat mellőzni lehet.”⁸

⁸ MAJER István: *i. m.* 136.

A nevelés során mindhárom tehetség fejlesztésével foglalkozni kell a nevelőnek, mégpedig úgy, hogy ezek egymással szoros kölcsönhatásban fejlődhessenek. A szerző igen helyesen állapítja meg, hogy a „tehetségek” tekintetében egyéni különbségek vannak a tanulók között, és ezeket mindig figyelembe kell venni a tanítás során. Az értelmi nevelés fontosabb feladatai a következők: – a tanulók szellemi erőinek fejlődését akadályozó tényezőket ki kell küszöbölni; – a szellemi erők fejlődését elősegítő tényezőket fel kell használni. A tanítási-tanulási folyamat során lezajló értelmi tevékenységek között első és legfontosabb a figyelem – vallja Majer István. A gyermek figyelme „lenge, mozgékony, ingadozó”. Ezért a gyermekeket tanítani, szoktatni kell a figyelemre. Ugyanígy az emlékezet is fejleszthető. „Az emlékezet mintegy raktára azon ismereteknek, melyet megismerő tehetségünk szerez, s miután csak annyit tudunk, amennyire emlékezünk. A nevelő ezen szükséges szellemi tehetségeket buzgón iparkodjék növendékében kifejteni, s tökéletesíteni”.⁹ A tanítónak gondot kell fordítania arra is, hogy az „ítélőerő” is megfelelő mértékben kifejlődhessen minden tanulóban, hiszen hiába szerez a gyermek sok ismeretet, ítélőerő nélkül, „mint a gép, mások visszhangja leand”-vallja.

Majer István az értelmi nevelés keretei között szól az erkölcsi nevelés kérdéseiről is. Az erkölcsi nevelés tartalmát alapvetően a nevelés célja határozza meg. Ki kell alakítani a tanulóknban a nemzeti és vallásos érzést, hazaszeretet érzését, a tisztelet, szeretet, kegyelet, a becsület, a szerénység, a hála, a szorgalom, az őszinteség érzését. A szerző szól az erkölcsi nevelés eszközeiről is. Ezek: az intés, a jutalmazás és a büntetés.

Az esztétikai nevelésről szólva a szerző hangsúlyozza, hogy a tanítónak az is fontos feladata, hogy megtanítsa a gyermekeket arra, hogy tudjanak gyönyörködni a természet szépségeiben, a költészetben, a zenében, a képzőművészet alkotásaiban.

Majer István könyve, amelyből tanítók generációi sajátították el a korszerű nevelési ismereteket, foglalkozott az oktatáselmélet kérdéseivel is. Az oktatás alkalmazkodjon a tanítványok korához és „tehetségéhez”, vagyis egyéni képességeihez – vallja a szerző. A tanító igyekezzen megkönnyíteni a tanulást, oly módon, hogy fokanként haladva közvetíti az ismereteket, a könnyebbtől a nehéz, az ismerttől az ismeretlen felé haladva. A tanulás folyamatát tegye érdekessé, igyekezzen mindent szemléletessé tenni képekkel, rajzokkal. Az elsajátított ismereteket gyakoroltassa, „mert a gyakorlat, alkalmazás minden szabály koronája.” A leendő tanítók figyelmét arra is felhívja a szerző, hogy az egyik legfőbb feladat a növendékek szeretetének és bizalmának megnyerése.

A szerző az elméleti pedagógiai ismeretek elsajátítása mellett nagy jelentőséget tulajdonított a hallgatók gyakorlati oktatásának. Ezért sürgette a tanítóképzők mellett működő gyakorlóiskolák felállítását.

„A praeparandiával kapcsolatban áll egy közellévő elemi iskola, melyben az elméletileg tanultak azonnal gyakorlatra alkalmaztatnak, vagyis a praeparandisták oktatójok felügyelése alatt időnként az elemi iskolába mennek, s az ott lévő tanító egy vagy más tanszaktól magyaráz, tanít, kérdez, s magyarázat, tanított, s kérdezett a praeparandistákkal is, vagy ily gyakorlati kísérletekre néhány gyerek a praeparandiába hivatik, hogy így többszöri ismétlés s folytonos gyakorlás után egész készséggé válik nálok azon tanítás módszer és kidedekkel bánás, melyre eleve elméletileg készültek.”¹⁰

Az esztergomi tanítóképző növendékei között sok szlovák anyanyelvű hallgató is volt. Ők tanulmányaik végeztével olyan falvakba kerültek tanítónak, ahol szlovák gyermekeket kellett tanítaniuk. Emellett Esztergom környékén több olyan település is volt, ahol szlovák nyelven tanító

⁹ MAJER István: *i. m.* 151.

¹⁰ MAJER István: *i. m.* 3–4.

iskolamesterek működtek évek, évtizedek óta. Nekik is szükségük volt új és korszerű pedagógiai ismeretekre, hiszen ők még nem részesültek rendszeres képzésben. Ezt az igényt felismerve a budai egyetemi nyomda 1847-ben szlovák nyelven is kiadta Majer István művét.¹¹

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy Majer István pedagógiai tankönyve tartalmazta mindazokat az elméleti és gyakorlati ismereteket, amelyek a reformkor idején korszerűnek számítottak. Nem lehet pontosan tudni, hogy a magyar és szlovák anyanyelvű tanítók közül hányra, és milyen mértékben hatott a mű, de feltételezhető, hogy a képzőből 1842 és 1849 között kikerült mintegy 200 tanító a tankönyv elvei szerint oktatta a rábízott gyermekeket.

Míg Majer István könyve inkább a nevelés elméleti kérdéseit fejtegette, addig tanártársa Rendek József „*Tanmódszer városi, s falusi elemi iskola-tanítók és mesterképző intézetek használatára*” című 1845-ben megjelent munkája főként az oktatásmérettel és oktatásmódszertani kérdésekkel foglalkozik. A könyv négy részből áll. A szerző megfogalmazása szerint:

„Az I. rész a tanításról, s annak általános szabályairól szól, vagy is előadja az elméleti tanítás tudományt. A II. rész az alkalmazott, vagy gyakorlati tanítás módot terjeszti elő. A III. rész a tanítási rendszert, annak külső belső segédeszközeit. A IV. rész a tanítónak különféle viszonyaiból eredő kötelességeit vizsgálja. A függelék az ünnepi és vasárnapi iskolákról, süketnéma és vak gyermekek nevelés és tanítás módjáról értekezik.”

A tartalomból látható, hogy az oktatásmélet és a mai értelemben vett módszertan teszi ki a mű nagy részét, de emellett szól a tanítói hivatás lényeges kérdéseiről, sőt a fogyatékos gyermekek oktatásának speciális problémáiról is. Érdekes a mű szerkezete is. Egy-egy kérdés feltevése után következik az arra való válasz rövidebb-hosszabb kifejtése.

Miben áll a nevelés és tanítás? – teszi fel a kérdést a szerző. „A nevelés a kised gyermekek testi lelki tehetségeinek célirányos kifejtésében áll. Ha nem nevelik és tanítják, csak állati ösztöneit fogja követni.”¹² Ezután arra próbál választ adni Rendek, mi is tulajdonképpen a tanítás, mi a tanítás célja.

„Tanítani térsen másoknak tehetségeikre kész akarva hatni, tudományunkat mással közleni, azoknak némelly ismeretek és ügyességek megszerzésére utat, módot mutatni, segédkezet nyújtani – és ezzel együtt bennük a tehetséget fölbreszteni, gyakorolni, képezni.”¹³ „A tanításnak kitűzött célja a gyermekekből olyan embereket képezni, kik azon állapotnak, melyre készülnek, hasznos tagjaivá válhassanak az életben.”¹⁴

A hasznosság igen fontos elv volt már a felvilágosodás kora óta a pedagógiában, de a reformkorban ez különös hangsúlyt kapott. Rendek is nyomatékosan kijelenti, hogy hasznos, vagyis az életben közvetlenül felhasználható ismereteket kell nyújtani a gyermekeknek az elemi iskolákban. Melyek ezek az ismeretek? Milyen tantárgyak keretében kell mindezeket megtanítani?

„Az elemi iskolai tanításnak tárgyai, melyek minden emberi osztályban mellözhetetlenül szükségesek és hasznosak, ezek: 1. A keresztény kath. hit és erkölcsstudomány, az ó és újszövetségi szent történetekkel, rövid egyháztörténet, szertartásmagyarázat, és éneklés. 2. A bötük ismerete s olvasás. 3. Az írás. 4. Számvetés. 5.

¹¹ Címe: *Postonárodnó vichovslovi cili paedagogia populárna.*

¹² RENDEK József: *i.m.* 1.

¹³ RENDEK József: *i.m.* 2.

¹⁴ RENDEK József: *i.m.* 2–3.

Magyar nyelv tudomány. 6. Nemzetünk története, hazánk helyzete és földleírása. 7. A természet és természeti dolgok szükséges ismerete, egészség tudomány. 8. Állapoti kötelességünk, s törvényes viszonyaink tudása; a falusi iskolákat illetőleg a házi s mezői gazdaság és úrbér. Ezen kívül vannak némely tanulmányok, melyekből falukon is czélszerű oktatást nyerhetnek a tanítványok, de leginkább a mesterségekre, művészetekre készülő városi gyermekek, ilyenek a műtan, mértan, erómív és építészettudomány, ének és zenészet, rajzolás és szavalásbani gyakorlat, neveléstan.¹⁵

Mint a fentiekből látható, Rendek József igen sok tantárgyat kíván a népiskolákban tanítani. A tananyagot azonban nem szabad a mai mércével mérni. Minden témából csak a legalapvetőbb és egyben a gyakorlati életben leginkább hasznos ismereteket kívánta oktatni a szerző a korabeli városi és falusi elemi népiskolákban. Az egyes tantárgyak tanításához értékes módszertani útmutatásokat adott könyvében. Ezek nagy része ma is elfogadható. Az írás és olvasás tanítását alapvető fontosságúnak tartja, ezért az erre vonatkozó módszertani ajánlások igen részletesek. A betűk tanításánál Rendek nem követte a korban divatos sillabizáló módszert, hanem új utakat keresett. A magán és mássalhangzókat közvetlenül kapcsolhatta, és értelmes szavakká egészítette ki. Az olvasásnál azt a követelményt állította föl, hogy a tanulók hangosan, értelmesen, megfelelő hangsúlyval és hanglejtéssel olvassanak. A „számvetést” is lényegesnek tartotta mindenki számára. Különösen a különböző mértékek ismeretét és használatát szorgalmazta, amely abban a korban, mikor például a pénz nemek tekintetében is olyan sokféleség uralkodott, nem volt könnyű feladat. Rendek az akkortájt kialakuló magyar matematikai szaknyelv szavait használta könyvében. Azt is hangsúlyozta, hogy az anyanyelv tanítása minden további tanulás alapja. A tanító egyik legfőbb feladatáknak a szókinccsfeljesztést jelölte meg. Tapasztalatai szerint a gyermekek az iskolába kerülve még a legalapvetőbb dolgokat sem tudják pontosan megnevezni anyanyelvükön, nem beszélve a bonyolultabb fogalmakról. Az elemi iskolai tanulmányok végéig el kell jutni addig, hogy beszédben és írásban pontosan tudják magukat kifejezni a tanulók anyanyelvükön. A szerző a még írni olvasni sem tudó gyermekek számára is szükségesnek tartja lakóhelyük környékének megismerését. A népiskolai tantárgyak között fontos helyet biztosít a földrajznak. Szorgalmazza a térképek használatát. Hangsúlyozza, hogy minden gyermeknek el kell sajátítani a térképen való tájékozódást. Az elemi iskolában tanítani kell a haza földrajzán kívül Európa és az egész ismert világ földrajzát is, természetesen csak nagy vonalakban. A történelem tanítását Rendek József világ- és magyar történelemre bontja. A kezdetektől egészen V. Ferdinánd uralkodásáig jut el, de természetesen csak a legjelentősebb eseményekről emlékezik meg. A történelem fejlessze az értelmet és az ítélőképességet, és a tanulók a tananyagból vonják le a tanulságokat az erkölcsökre, a hazafiúi kötelességekre vonatkozóan – vallja Rendek; részletesen ír a természettudományok tanításának fontosságáról, és a követendő módszerekről. Ezeknél a tantárgyaknál elsődleges módszernek tartja a szemléltetést, a képek, gyűjtemények használatát. Az ének és a zene oktatását az érzelmi nevelés szempontjából tartja hasznosnak, a rajztanításról azt írja, hogy „... e jeles mesterség által a gyermekek szemek élesednek, kezeik a finomabb munkára előkészítettnek elméjükben majd minden tehetségük gyakoroltatnak, izlésük a valódi széphez szokik.” Éppen ezért az esztergomi tanítóképzőben nagy súlyt helyeztek a rajzolás tanítására. Egészen új dolog, hogy Rendek a neveléstan is felveszi az elemi iskolai tantárgyak közé.

„A neveléstan tudása ugyan egyenesen a nevelőket és tanítókat illeti, de mivel az iskolába járó gyermekek is idővel szülők és nevelők lesznek, s addig is míg gyermekeiket annyira fölnevelik, hogy kisdedőv intézetbe vagy iskolába küldhessék, azo-

¹⁵ RENDEK József: *i. m.* 22.

kat mind testi lelki képen nevelniük kell... Tudniuk kell, hogy mi hasznos és mi kártékony befolyású a kided testére és lelkére, mire kell azokat idején korán szoktatni, mitől őrizni, hogy rajtuk sérelem ne történjék, hogy testi és értelmi tehetségeik kifejlődjenek.”¹⁶

Tehát a szerző, nagyon helyesen abból indul ki, hogy a gyermekek testi lelki fejlődéséért a szülők felelősek, és erre a leendő szülőket is nevelni kell.

Rendek József külön fejezetet szentel a jutalmazás és büntetés kérdéseinek. Hangsúlyozza, hogy sem a jutalmazás, sem a büntetés ne történjen túl gyakran, nehogy megszokottá, és így érdektelenné váljon a gyermek számára. Mélységesen elítéli a testi fenyítést, a durva bánásmódot.

A könyv negyedik fejezetében Rendek a tanítói hivatal kérdéseivel foglalkozik. Megfogalmazza azokat a tulajdonságokat, amellyekkel a jó tanítónak rendelkeznie kell:

„Hogy a tanító fontos hivatalának megfeleljen, kívánatik, hogy következő testi lelki tulajdonokkal bírjon: 1. Ép, egészséges testtel, tagokkal, érzékekkel, mivel egészséges testben egészséges a lélek is. Legyen tiszta kiejtésű, nyelvű. 2. Bírjon józan ésszel, ítélettel, hű emlékezettel. Legyen ment minden indulatoskodástól, haragtól. 3. Tündököljön benne az erkölcsös élet, isteni félelem és ájtatosság, jámborság, józanság, mivel a maga példa adása nélkül hasztalanul tanítaná ezekre a gyermekeket. Egész viselete olly tökéletes legyen a gyermekek előtt, hogy tükör gyanánt szolgáljon nekik, mellyből láthassák, mikép kell magukat viselniök. 4. Ha olykor szorgalma lankadni békétürése fogyni fog, élessze föl magában azt a szeretet által.”¹⁷

A tanító nemcsak a tanítványai számára kell hogy példaként szolgáljon, hanem az egész falu számára is. A szerző nem tartja helyesnek, ha a tanítónak a tanításon kívül más feladatokat, így a jegyzői és a kántori teendőket is el kell látnia, amint az akkoriban gyakran szokásos volt.

Rendek József művében kitért az iskola épületének és felszerelésének kérdéseire is. Az iskola ne legyen sötét, szűk mellékutcában, lármás, egészségtelen hely közelében. Az iskolaudvaron zöld pázsit, fák és virágok legyenek. Fontos az osztályterem tisztasága, rendje. „Az iskolaszoba minden bemenet előtt és kijövet után télen nyáron naponként reggel is, délután is kiszellőztessék, kisöpörtessék; gyakrabban és ha nem többször, legalább hetenként egyszer a padok közül is minden szemét kitakarítassék, a kályha, a falak és minden mi az iskolában van portól, pókhálótól feltisztíttassék.”¹⁸

A szerző a kötet függelékében röviden összefoglalja a fogyatékos gyerekek oktatásának és nevelésének legfontosabb elveit is.

A esztergomi tanítóképző tanárai, Majer István és Rendek József igyekeztek a legkorszerűbb pedagógiai ismeretekkel felvértezve kibocsátani az intézetből a végzett tanítókat. Hetenként két órában megtartott előadásai és tankönyveik is ezt a célt szolgálták. Nem lehet statisztikailag, számszerűen kimutatni, hogy a tanítók munkája mennyivel lett jobb, hatékonyabb a fentiekben ismertetett pedagógiai elvek és gyakorlati útmutatások hatására, de feltételezhetjük, hogy az intézetből kikerült növendékek már ebben a korszerű szellemben végezték iskolai munkájukat az 1840-es évek második felétől kezdve, hozzájárulva nemcsak az iskolásgyermek, hanem a falvak felnőtt lakosságának kulturálódásához.

FEHÉR KATALIN

¹⁶ RENDEK József: *i. m.* 123.

¹⁷ RENDEK József: *i. m.* 165.

¹⁸ RENDEK József: *i. m.* 178.